რევაზ გაჩეჩილაძე

ჩემი მეოცე საუკუნე

წინა საუკუნის საქართველო მსოფლიო გეოპოლიტიკისა და ისტორიის კონტექსტში

II ტომი

ბაკურ სულაკაურის
გამომცემლობა

შესავალი

წიგნში „*ჩემი მეოცე საუკუნე: წინა საუკუნის საქართველო მსოფლიო ისტორიისა და გეოპოლიტიკის კონტექსტში*“ (ქვემოთ ის მოკლედ მოიხსენიება, როგორც „*პირველი ტომი*“), საუბარი მქონდა გასული საუკუნის პირველი ნახევრის მსოფლიო ისტორიისა და გეოპოლიტიკის შესახებ, რომლის ფონზე შევეცადე, საქართველოც მეჩვენებინა.

წინამდებარე წიგნში კი *მთავარი მოქმედი პირი საქართველოა* – ტექსტის მოცულობის ნახევარზე მეტი მას ეძღვნება. მაგრამ ამ შემთხვევაშიც გვერდს ვერ ავუვლიდი ისეთ მსოფლიო-ისტორიულ პროცესებს, რომელთა ახსნის გარეშე ჩვენი ქვეყნის განვითარების თავისებურებები მთლად გასაგები ვერ იქნებოდა. ასე მაგალითად, აუცილებელი გახდა საკმაოდ ვრცლად მიმომეხილა ისტორიული პროცესი *საბჭოთა კავშირში*, რომლის მცირე ნაწილიც (ტერიტორიის 0,31 პროცენტი, მოსახლეობის 1,88 პროცენტი) დიდხანს იყო ჩვენი ქვეყანა. 1979 წლის *ირანის ისლამური რევოლუციის* შესახებ მსჯელობის გარეშე ვერ გავიგებდით, თუ რატომ გავიდა კასპიის ზღვის აუზიდან ხმელთაშუა ზღვისაკენ მიმართული ნავთობისა და გაზის საექსპორტო მილსადენები სწორედ საქართველოს ტერიტორიაზე და არა სხვაგან და ა.შ.

გეოპოლიტიკა წინამდებარე წიგნში შედარებით უკანა პლანზეა გადასული და *ძირითადი ყურადღება პოლიტიკურ და სოციალურ ისტორიაზე და პოლიტიკურ გეოგრაფიაზეა* გამახვილებული, თუმცა მომიხდა ლაპარაკი დემოგრაფიაზე, ეკონომიკაზე და სხვა საკითხებზეც.

***

ქრონოლოგიური ჩარჩოს დადგენა ამ წიგნისათვის მარტივი არ აღმოჩნდა. *დასაწყისი,* ცხადია, იქ უნდა იყოს, სადაც პირველ ტომში შეწყდა თხრობა: ეს 1953 წლის პირველი თვეებია. თუმცა, ორიოდე შემთხვევაში, მაგალითად, კორეის ომზე ან „ცივი ომის“ დასაწყისზე საუბრისას, ოდნავ უკან დაბრუნებაც მომიწია.

უფრო ძნელი დასადგენი იყო *საუკუნის დასასრული,* რადგან ისტორიის მორიგი ფურცელი არ მთავრდება აუცილებლად ნულებით დამთავრებულ წელს.

წიგნის ბოლო წერტილი 2001 წლის დასაწყისში რომ დამესვა, ზუსტად ჩავეტეოდი ქრონოლოგიურ XX საუკუნეში, რომელიც 2000 წლის 31 დეკემბერს დამთავრდა (და არა 1999 წლის 31 დეკემბერს, როგორც გვარწმუნებდნენ „მესამე მილენიუმის“ 2000 წელს დაწყების მომხრეები). წიგნის ბოლო წერტილი კი რეალურად ათი წლით გვიან დავსვი. მიჩნდებოდა ცდუნება მემსჯელა უკანასკნელი ათწლეულის საინტერესო მოვლენების შესახებაც. მაგრამ ეს უსაშველოდ გააგრძელებდა XX საუკუნეს.

ცდუნება დავძლიე და წიგნი *ძირითადად* ქრონოლოგიური საუკუნის ჩარჩოებში ჩავსვი. ვამბობ „ძირითადად“, რადგან ორიოდე შემთხვევაში მაინც მომიხდა „წინსწრება“ და XXI საუკუნის დასაწყისის მოვლენებისა და პროცესების, თუნდაც გაკვრით, მოხსენიება (მაგალითად, ინტერნეტის გავრცელების, „9/11“-ის შემთხვევებში). ქრონოლოგიურ XX საუკუნეს კი, არსებითად, არ გადავცდი.

***

ბუნებრივია, ნახევარსაუკუნოვანი ისტორია ერთ წიგნში სრულად ვერ აისახებოდა. აქ ვერ ნახავთ მსჯელობას მრავალ მოვლენაზე, რომელთა მსოფლიო მნიშვნელობა ეჭვს არ იწვევს. ზოგი მოვლენა მხოლოდ სქემატურადაა მონიშნული. მაგრამ, შევეცადე გვერდი არ ამევლო, ჩემი აზრით, ისეთი *საკვანძო მოვლენებისათვის*, რომელთაც, პირდაპირ, ან თუნდაც ირიბად, მოახდინეს გავლენა საქართველოზე.

კერძოდ, ამ წიგნში საუბარია *დესტალინიზაციაზე*, ხრუშჩოვის *ვოლუნტარიზმის ეპოქაზე* და მის ლოგიკურ გაგრძელებაზე – საბჭოეთის *სტაგნაციაზე*; განხილულია მსოფლიო *ცივი ომის* პირობებში, საბჭოეთის აგონია “*პერესტროიკის*“ ჟამს და ამ სახელმწიფოს აღსასრულის მიზეზები; მოცემულია *საქართველოს საბჭოთა მემკვიდრეობის* შეფასება. შევეცადე აღმეწერა „მესამე ქართული რესპუბლიკის“ (რა არის ეს – მიწერია X თავში) ჩამოყალიბება და მისი ცუდი დასასრული, მათ შორის ჩემივე, აქამდე გამოუქვეყნებელი „*1991 წლის მიწურულის სოციოლოგიური დღიურის*“ გამოყენებით; წიგნში შედარებულია საქართველოს ორი დამოუკიდებლობა მეოცე საუკუნეში – 1918-1921 წლებში და 1991 წლის შემდეგ; გადმო-

ცემულია თვალსაზრისი საქართველოს ტერიტორიაზე წარმოქმნილი კონფლიქტებისა და მათში ყოფილი მეტროპოლიის როლის შესახებ და სხვ.

ამ საკითხებზე ადრეც მიმუშავია, რაც ამ წიგნის წერისას გამომადგა.ამით აიხსნება ლიტერატურის სიაში ჩემივე სტატიებისა და წიგნების ერთგვარი სიმრავლე. საერთო ჯამში კი ბიბლიოგრაფია პირველ ტომთან შედარებით უფრო მოკლეა. ეს იმის გამო მოხდა, რომ წინა საუკუნის მეორე ნახევარი პირველ ნახევარზე უკეთ მახსოვს!

***

როდესაც *„ყამთააღმწერლად“* ცნობილი XIV საუკუნის ანონიმური ქართველი ისტორიკოსი წერდა თამარ მეფის ასულის, რუსუდანის *ბოროტისმოქმედებაზე* საკუთარი ძმისწულის მიმართ, რომელიც ჩვენთვის ცნობილია *ულუ დავითის* სახელით, *მეფეთათვის არა საკადრებელ უშუერსა რასმე თხრობისათვის* შენდობას ითხოვდა იმ მოტივით, რომ *„ყამთააღმწერელობა ჭეშმარიტისმეტყუელება არს და არა თუალახმა ვისიმე“*.

ამ სიტყვებს დღესაც არ დაუკარგავს მნიშვნელობა.

შესავალშივე მიხდება თქმა, რომ წიგნის *მიზანი არ ყოფილა რომელიმე ცალკე პირის ან ეთნიკური, სუბეთნიკური, რელიგიური თუ პარტიული ჯგუფის მიკერძოებით განდიდება („თუალახმა ვისიმე“) და, მით უმეტეს, ვინმესთვის უსამართლოდ გულის ტკენა.* ისტორიული მოვლენების განხილვისას მათი სხვადასხვა პოზიციიდან შეფასება ვცადე: ყველაფრის მხოლოდ შავად ან მხოლოდ თეთრად წარმოდგენა სწორი არ მეჩვენება – არსებობს ნახევარტონებიც.

მაგრამ ავტორის მიერ *ობიექტურობის დაცვის მცდელობად* მიჩნეული მსჯელობა, დაინტერესებული პირების მიერ, ალბათ, *ცალმხრივ მიდგომად* შეფასდება. ისინი, ალბათ, შეეცდებიან კონტექსტიდან ამოგლიჯონ ავტორის ცალკეული გამონათქვამები. ეს გავრცელებული, თუმცა მავნე პრაქტიკაა. ვერაფერს ვიზამ...

უახლეს ისტორიაში არ არსებობს და ვერც იარსებებს ერთი აზრი ყველა მოვლენის შეფასებისას. წარსული ძალიან ახლოსაა და ისტორიის ჯერაც ცოცხალ სუბიექტებს, ანუ მათ, ვინც რეალურ ისტორიას ქმნიდნენ ან ჯერაც ქმნიან, წარსულის აღმწერისაგან განსხვავებული წარმოდგენა შეიძლება ჰქონდეთ *საკუთარ ღვაწლზე.* „ისტორიის შემოქმედნი“ ან მათი შთამომა-

ვლები და სულიერი მემკვიდრეები, არცთუ იშვიათად, *გადაჭარ-ბებით პოზიტიურად აფასებენ ამ ღვაწლს.*

ასეთ თვითშეფასებას კი შეიძლება სულაც არ დაეთანხმოს ისტორიკოსი, რომელსაც პირუთვნელობა მოეთხოვება და რომელიც ვალდებულია, სხვადასხვა კუთხიდან კრიტიკულად შეაფასოს წარსულის მოვლენა ან პროცესი და მისი შედეგები.

„*სკეპტიციზმი ისტორიის ღირსებაა, ისევე, როგორც ფილო-სოფიისა*“ – ეს ნაპოლეონის სიტყვებია.

წიგნში წარმოდგენილი, ჩემი აზრით, ზომიერი სკეპტიციზ-მის ფონზე, მკითხველს უჩნდება შესაძლებლობა თავად გან-საჯოს – ახლოსაა თუ არა მისი საკუთარი თვალსაზრისი ჩემს შეფასებასთან. არ ვამბობ, ჭეშმარიტებასთან-მეთქი, რომელიც *ჟამთააღმწერლის* აზრის საპირისპიროდ, მოკვდავისათვის საერთოდ მიუღწეველ რამედ მეჩვენება.

ნაწილი I

საბჭოეთის სიმწიფის წლები

თავი I

დესტალინიზაცია

ბრძოლა ძალაუფლებისათვის

1953 წლის მარტში სტალინის გარდაცვალებამ შეცვალა საბჭოთა კავშირში უკვე ჩვეულად ქცეული ცხოვრების წესი და რიტმი. ამ ფაქტმა მსოფლიოზეც მოახდინა დიდი გავლენა.

1953 წლის რამდენიმე თვის ისტორიის შესახებ მკითხველი აქ უფრო მეტ ინფორმაციას იხილავს, ვიდრე ზოგიერთი ათწლეულის შესახებ. ამ რამდენიმე თვემ მომდევნო ათწლეულების ისტორია განსაზღვრა.

სტალინის სიკვდილით *სტალინიზმი*, ანუ იგივე *საბჭოთა ტოტალიტარიზმი,* სულაც არ დამთავრებულა. მაგრამ ქვეყნის სათავეში აღმოჩენილმა ადამიანებმა მართვა ცოტა განსხვავებული მეთოდებით დაიწყეს და უნებურად, სწორედ მათ შეუწყვეს ხელი ტოტალიტარიზმის საფუძვლების მორყევას.

1952 წლის ოქტომბერში კომპარტიის XIX ყრილობაზე სტალინმა აღარ ინება ცენტრალური კომიტეტის მდივნად დარჩენა (იხ. ჩანართი 1). *1941 წლიდან სიკვდილამდე ის რჩებოდა საბჭოთა კავშირის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარედ,* ანუ ეჭირა იგივე პოსტი, რაც ბოლშევიკური სახელმწიფოს დამაარსებელს – ლენინს. თუმცა ყრილობაზე სტალინმა გადაკვრით თქვა, *დავბერდი და დროა ახალი თაობა წამოვწიოთ წინ*, მაგრამ ოფიციალური მემკვიდრე არ დაუსახელებია.

სკკპ XIX ყრილობამ შეცვალა პარტიის მმართველი ორგა-

ნო: *ცეკას პოლიტბიუროს* ნაცვლად, რომელშიც 12 წევრი და ერთი წევრობის კანდიდატი იყო, შეიქმნა *ცეკას პრეზიდიუმი* 25 წევრისა და 11 წევრობის კანდიდატის შემადგენლობით.

სტალინმა „მინი-პოლიტბიურო“ მაინც შექმნა – 8-წევრიანი *პრეზიდიუმის ბიურო,* რომელშიც თვითონაც შევიდა, მაგრამ არ შეიყვანა ყრილობაზე თავის მიერვე, გარეშე თვალისათვის ყოვლად უმიზეზოდ, მძაფრად გაკრიტიკებული *მოლოტოვი* და *მიქოიანი.* იქნებ ბელადი გეგმავდა ხელმძღვანელთა ახალი თაობის წინ წამოწევას, მაგრამ არ დასცალდა (ან, იქნებ, არ დააცადეს?)

ჩანართი 1

კომუნისტური ხელმძღვანელობის ტიტულების შესახებ

რაც დრო გადის, სულ უფრო იზრდება ისეთი ადამიანების რაოდენობა, ვისთვისაც გაუგებარია საბჭოთა კავშირის დროინდელი პოლიტიკური სისტემა და იმდროინდელი ხელმძღვანელების ტიტულები. არადა, იმ ეპოქაში საქართველომ საუკუნის თითქმის სამი მეოთხედი იცხოვრა და ქვეყნის ისტორიით დაინტერესებულ პირს ყოველთვის ექნება შეხება *„ცეკას მდივნებთან“*, *„პოლიტბიუროს წევრობის კანდიდატებთან“* და სხვა, ახლა ანაქრონიზმად ქცეულ ტიტულებთან.

1917 წლის ბოლშევიკური რევოლუციის შემდეგ რუსეთს/საბჭოთა კავშირს *თ ე ო რ ი უ ლ ა დ* მართავდა *უმაღლესი საბჭო*, პარლამენტის ეკვივალენტი (თავიდან მას ერქვა „მუშათა და ჯარისკაცთა დეპუტატების“, შემდეგ – „მშრომელთა დეპუტატების“ საბჭო) და მის მიერ დანიშნული მთავრობა, ხოლო *რ ე ა ლ უ რ ა დ* – ***საბჭოთა კავშირის*** (1952 წლამდე – ***საკავშირო) კომუნისტური პარტიის*** *(*შემოკლებით ***სკკპ) ცენტრალური კომიტეტის*** (შემოკლებით ***ცკ:*** რუსულის გავლენით გამოითქმოდა ***ცეკა) პოლიტბიურო.*** ცეკაში ასზე მეტი წევრი იყო, ხოლო მის *პოლიტბიუროში* სულ ათი-თორმეტი ადამიანი – *ცეკას მდივნები, მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარე, უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარე* (ნომინალურად მისი პოსტი „პრეზიდენტისას“ უთანაბრდებოდა) და ორიოდე სხვა ხელმძღვანელი. *პოლიტბიუროს წევრი* ქვეყნის უზენაეს მმართველთა მცირე ჯგუფში შედიოდა. *პოლიტბიუროს*

წევრობის კანდიდატი იერარქიაში უფრო დაბალ საფეხურზე იდგა: პოლიტბიუროში მას მხოლოდ სათათბირო ხმა ჰქონდა.

პოლიტბიურო იჯდა *მოსკოვის კრემლში* – შუა საუკუნეების დროინდელ ციტადელში: მისი წევრები იქვე ცხოვრობდნენ. ამიტომაც საბჭოთა კავშირის/რუსეთის მმართველი ელიტის სინონიმად ხშირად ვიყენებთ სიტყვას „***კრემლი***“.

პოლიტბიუროში გადამწყვეტი სიტყვა ეკუთვნოდა ***სკკპ ცენტრალური კომიტეტის გენერალურ მდივანს.*** 1922-1934 წლებში *გენერალური მდივანი* იყო *სტალინი.* სწორედ მან აქცია ეს თანამდებობა საბჭოთა კავშირის რეალური მმართველის სახელად. 1934-1952 წლებში სტალინი ხელს აწერდა, როგორც *ცეკას მდივანი*, მაგრამ ყველამ იცოდა, რომ ის ფაქტობრივად *გენერალური მდივანი* იყო, ხოლო მისი არაოფიციალური ტიტული იყო ***ბელადი*** (რუსულად – Вождь).

1953-1964 წლებში საბჭოთა კავშირის ხელმძღვანელი– *ნიკიტა ხრუშჩოვი* – ატარებდა *სკკპ ცკ პირველი მდივნის* ტიტულს. იმავე ტიტულს 1964-1966 წლებში ფლობდა ***ლეონიდ ბრეჟნევი***, რომელმაც 1966 წელს აღადგინა ***გენერალური მდივნის*** პოსტი და სიკვდილამდე (1982 წ.) ეკავა იგი, ისევე, როგორც ყველა მის პარტიულ სამართალმემკვიდრეს 1991 წლამდე. ბრეჟნევის დროსვე აღდგა ***პოლიტბიურო*** (1952-1966 წლებში მას *პრეზიდიუმი* ერქვა).

ყველა მოკავშირე რესპუბლიკაში არსებობდა რესპუბლიკის (მაგალითად, საქართველოს, უკრაინის, ლატვიის და ა.შ) *კომუნისტური პარტია,* რომელიც, სინამდვილეში, სკკპ-ის რეგიონულ ორგანიზაციას წარმოადგენდა და კრემლს ექვემდებარებოდა. რესპუბლიკის კომპარტიას მართავდა თავისი *ცეკა*, რომელსაც კრემლის *პოლიტბიუროსაგან* განსხვავებით, უბრალოდ, „*ბიურო*“ ჰქონდა. რესპუბლიკური *ცეკას ბიუროს* შემადგენლობაში შედიოდნენ *ცეკას მდივნები* და მაღალი თანამდებობის რამდენიმე სხვა პირი – რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარე, უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარე, სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის (კაგებე-ს) თავმჯდომარე, ცენტრალური გაზეთის რედაქტორი და სხვ. ისინი რესპუბლიკის უმაღლესი ხელმძღვანელი პირები იყვნენ.

რესპუბლიკური კომპარტიის *ცეკას პირველი მდივნის კანდიდატურას* კრემლში საგანგებოდ არჩევდნენ და „რეკომენდაციას აძლევდნენ“ რესპუბლიკური ცეკას

> პლენუმზე ასარჩევად. „*ზევიდან რეკომენდებულ ამხანაგს*“ პლენუმი ყოველთვის ერთხმად აძლევდა ხმას!
>
> ***ცეკას პირველი მდივანი პრაქტიკულად რესპუბლიკის უმაღლესი ხელმძღვანელი იყო.*** ის ცეკას აპარატის დახმარებით არჩევდა პარტიის *საოლქო კომიტეტების* (საქართველოში ეს იყო სამი ავტონომიური ერთეულის პარტიული ორგანიზაციის ხელმძღვანელი ორგანო), *ქალაქის კომიტეტების* (ქალაქკომი), *რაიონული კომიტეტების* (რაიკომი) პირველი და რიგითი მდივნების კანდიდატურებს. ფორმალურად, მათაც შესაბამისი დონის პლენუმებზე „ირჩევდნენ“.

სკკპ ცეკას პრეზიდიუმის ბიუროში სტალინის სიკვდილისთანავე დაიწყო გარეშე პირთათვის უხილავი სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა ძალაუფლებისათვის.

1953 წლის 5 მარტის საღამოს ჩატარდა სკკპ ცეკას, საბჭოთა კავშირის მინისტრთა საბჭოსა და საბჭოთა კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ერთობლივი სხდომა, რომელსაც 300-ზე მეტი ადამიანი ესწრებოდა. იქ გამოცხადდა, რომ *ამხანაგი სტალინი ძალიან მძიმედაა ავად* და სახელმწიფო ინტერესებიდან გამომდინარე საჭიროა ახალი ხელმძღვანელობის სასწრაფოდ არჩევა. იქნებ ამ დროისათვის სტალინი უკვე გარდაცვლილიც იყო, მაგრამ უმაღლესი პარტიული ხელმძღვანელობა (სულ ათიოდე კაცი) ამას მალავდა და თანდათანობით ამზადებდა საზოგადოებას თავზარდამცემი ცნობისათვის? თანაც ამ მცირე ჯგუფს სტალინის პოლიტიკური მემკვიდრეობა ჰქონდა გასაყოფი!

ცეკას პრეზიდიუმის წევრმა *ლავრენტი ბერიამ* ზემოხსენებულ გაერთიანებულ სხდომაზე *საბჭოთა კავშირის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარედ,* ანუ სტალინის ფორმალურ მემკვიდრედ დაასახელა თავისი, როგორც ის თვლიდა, „უერთგულესი მეგობარი“ – ჩასუქებული, მღვრიეთვალება *გეორგი მაქსიმილიანოვიჩ მალენკოვი.*

თავად ბერიას გაპირველკაცების შანსი არ ჰქონდა. ეს მასაც ესმოდა. პრეზიდიუმი, ალბათ, უსიტყვოდ შეთანხმდა, რომ რუსული საზოგადოებისათვის ძნელი მოსათმენი იქნებოდა კიდევ ერთი არასლავური წარმოშობის ლიდერი „ქართველი სტალინის“ შემდეგ.

ბრჭყალები იმიტომ გამოვიყენე, რომ სტალინის ეთნიკურ ქართველობას რუსული საზოგადოებისათვის რეალურად არავითარი მნიშვნელობა არ ჰქონდა: ის რუსეთის *ცარი* იყო, და რუსეთისათვის იღვწოდა ისევე, როგორც წარმოშობით თათარი *ცარი ბორის გოდუნოვი*, ან გერმანელად დაბადებული *იმპერატრიცა ეკატერინა II*.

მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის პოსტზე მალენკოვის არჩევას პრეზიდიუმის დანარჩენმა წევრებმა მხარი დაუჭირეს – მათაც ეშინოდათ ერთიმეორისა, მალენკოვი კი ნაკლებ საშიშად მიიჩნიეს.

თავის მხრივ, მალენკოვმა საკუთარ *ერთ-ერთ პირველ მოადგილედ* – რიგით პირველად – დაასახელა *ბერია*. მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის კიდევ სამ *პირველ მოადგილედ* აირჩიეს *მოლოტოვი, ბულგანინი და კაგანოვიჩი*. ბერია სახელმწიფოში პრაქტიკულად მეორე კაცი გახდა.

მინისტრთა საბჭო თავისი პოლიტიკური წონით სჭარბობდა *ცეკას სამდივნოს*. ნიკიტა ხრუშჩოვი, რომელიც ამ სამდივნოს ხელმძღვანელობდა, უკანა პლანზე მოექცა, როგორც აღმოჩნდა – დროებით.

სხვათა შორის, იმავე სხდომაზე დაადგინეს, რომ ხუთიოდე თვის წინ შექმნილი პარტიის ცენტრალური კომიტეტის *პრეზიდიუმის ბიურო აღარ იარსებებს* და მის ნაცვლად იქნება მხოლოდ *პრეზიდიუმი*, რომელშიც შევა *თერთმეტი კაცი*. ანუ, აღდგა პარტიის XIX ყრილობამდე არსებული *პოლიტბიურო* და მასში სტალინის მიერ შერისხული *მოლოტოვი* და *მიქოიანიც* შევიდნენ. ეს თერთმეტი კაცი ერთგვარი „კოლექტიური მმართველი“ გახდა მანამდე, სანამ ხრუშჩოვი ერთპიროვნულ ლიდერობას აიღებდა ხელში.

ბერიამ გააერთიანა *შინაგან საქმეთა და სახელმწიფო უშიშროების სამინისტროები* და ერთიანი *შინაგან საქმეთა სამინისტროს* ხელმძღვანელი (მინისტრი) გახდა. ამავე დროს ის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის პირველი მოადგილეც იყო.

ყველა ავტორიტარული, მით უმეტეს – ტოტალიტარული სახელმწიფოს არსებობაში უმთავრეს როლს ასრულებენ *უშიშროების სამსახური* და *პოლიცია* (საბჭოთა კავშირში ამ

უკანასკნელს *მილიცია* ერქვა). უნდა აღინიშნოს, რომ 1945 წლის შემდეგ ბერია არც ერთ ამ უწყებას არ ხელმძღვანელობდა, ახლა კი ორივეს ჩაუდგა სათავეში. მან დაიჯერა, რომ უსაფრთხო პოზიცია დაიკავა.

ბერიამ დაუყოვნებლივ წამოიწყო აქტიურობა ქვეყანაში არსებული ვითარების შესაცვლელად. სულ სამთვე-ნახევრის განმავლობაში ჩატარებული მისი მუშაობა დიდ შთაბეჭდილებას ტოვებს. მაგრამ სწორედ ეს ჰიპერაქტიურობა დააჩქარებს მის დაცემას: მისი კოლეგები ცეკას პრეზიდიუმში შიშითა და შურით აივსებიან.

ბერიას ინიციატივით 1953 წლის მარტის შუაში შეწყდა „*ექიმი-მკვლელების საქმე*“, რომელსაც მძაფრად განიცდიდა საბჭოთა კავშირის მრავალრიცხოვანი ებრაელობა, და რომელმაც ისრაელისა და ამერიკის პრესა სტალინის „ანტისემიტიზმზე“ აალაპარაკა. სტალინს 1953 წლის იანვარში მაგიდაზე დაუდეს აშკარად შეთითხნილი საქმე 37 თვალსაჩინო ექიმის – აკადემიკოსებისა და პროფესორების – მავნებლობის შესახებ, რომელთა შორის საკმაო ნაწილი ეთნიკური ებრაელი იყო. სტალინმა დაიჯერა ექიმების მავნებლობა.

თუმცა სტალინი არ იყო ანტისემიტი, მისი თანხმობის გარეშე ვერ დაიწყებოდა აღვირახსნილი კამპანია „*უჯიშო კოსმოპოლიტების*“ წინააღმდეგ. შესაძლოა, ეს იმის გამოც მოხდა, რომ ის ისრაელის მიმართ უარყოფითად განეწყო: სიონისტებმა არ გაამართლეს მისი იმედი, რომ ახლო აღმოსავლეთში სოციალისტურ ქვეყანას შექმნიდნენ, რომელიც საბჭოთა კავშირის ფორპოსტი იქნებოდა. თანაც ისრაელის პირველმა ელჩმა მოსკოვში – ქალბატონმა *გოლდა მეირმა* – ისეთი ზეაქტიურობა გამოამჟღავნა საბჭოთა ებრაელების ისრაელში მიწვევის მიზნით (სტალინმა არავინ არ გაუშვა – მან ეს სხვა ერებისათვის სახიფათო მაგალითად მიიჩნია; ასევე მოიქცევა ხრუშჩოვი), რომ საბჭოთა უშიშროებამ პოლიტბიურო ისრაელისა და მისი ელჩის შესახებ „ცუდი“ ინფორმაციით აავსო.

თურმე გაჩნდნენ „ექიმი-მკვლელები“. 1948 წელს მათ თურმე მოწამლეს *ანდრეი ჟდანოვი* (სტალინის თანამებრძოლი, სხვათა შორის, საშინელი სისხლისმსმელი, და

ერთხანს მისივე მძახალი: სტალინის ქალიშვილი *სვეტლანა,* შემდგომში დედის გვარით ცნობილი, როგორც *ალილუევა*, ორიოდე წელი *იური ანდრეევიჩ ჟდანოვის* ცოლი იყო) და ასევე წამლავდნენ პოლიტბიუროს სხვა წევრებსაც. რასაკვირველია, ეს ბრალდებები თითიდან იყო გამოწოვილი.

ბერიამ ციხიდან გამოაშვებინა ყველა დაპატიმრებული ექიმი, მათი სრული რეაბილიტაცია მოახდინა, უსამართლო საქმის წამომწყებნი კი დააპატიმრა.

1953 წლის ადრე ზაფხულს მისივე ინიციატივით ჩატარდა დიდი ამნისტია, რომლის შედეგადაც „*გულაგის*" ბანაკებიდან მილიონზე მეტი პატიმარი გამოუშვეს.

მანვე დააბრუნებინა უკან 1951 წელს საქართველოდან ყაზახეთში გადასახლებული 11200 „საეჭვო ელემენტი", სინამდვილეში – უდანაშაულო ხალხი (უმრავლესობა – ქართველი).

მისივე მითითებით გაათავისუფლეს 1952 წელს საქართველოს სსრ უშიშროების სამინისტროში შეთითხნილი „*მეგრელთა ნაციონალისტური ჯგუფის საქმის*" ხაზით დაპატიმრებული 37 პირი, რომელთა წამებას მიზნად ჰქონდა ჯგუფური დანაშაულის აღიარება, შეთქმულების ხელმძღვანელად კი ბერიას დასახელება. საქმე, სტალინთან კონსულტაციის შემდეგ, „იკერებოდა" საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მხარდაჭერით, რომლის პირველი მდივანი 1952 წლის აპრილიდან 1953 წლის აპრილამდე იყო *აკაკი მგელაძე* (მანამდე, 14 წლის განმავლობაში, რესპუბლიკას *კანდიდ ჩარკვიანი* ხელმძღვანელობდა).

ბერიამ დაუყოვნებლივ მოახსნევინა თანამდებობიდან მგელაძე და მის ნაცვლად პირდაპირ ციხიდან გამოშვებული *ალექსანდრე მირცხულავა* დაანიშვნინა. ამ უკანასკნელმა სულ რამდენიმე თვე დაჰყო ცეკას პირველი მდივნის პოსტზე: იმავე წლის სექტემბერში ის მოხსნეს, როგორც „ბერიას კაცი".

ბერიას რეკომენდაციით, სკკპ ცეკას პრეზიდიუმმა მიიღო დადგენილებები დასავლეთ უკრაინის, ლიტვისა და ბელორუსიის შესახებ: იქ ყველგან ადგილობრივი მოსახლეობის უფლებები ირღვეოდა – არ იყო სწავლება და საქმისწარ-

მოება უკრაინულ და ლიტვურ ენებზე, საბჭოთა ლიტვისა და საბჭოთა ბელორუსიის ხელმძღვანელობაში ცოტა იყო ეთნიკური ლიტველი და ეთნიკური ბელორუსი. *ბერიას დაპატიმრების შემდეგ უკრაინისა და ლიტვის საკითხზე მიღებული დადგენილებები გაუქმდა, როგორც „ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური ელემენტების წამახალისებელი“.*

გერმანიის დემოკრატიულ რესპუბლიკასთან დაკავშირებით (*გდრ* საბჭოთა კავშირს რეპარაციებს უხდიდა და იქ საოკუპაციო რეჟიმი იყო) სსრკ მინისტრთა საბჭომ გამოსცა განკარგულება, რომლის მიხედვითაც არასწორად მიიჩნიეს სოციალიზმზე დაჩქარებული გადასვლის აუცილებლობის პროპაგანდა, მოითხოვეს მკაცრი რეჟიმის შერბილება, ეკლესიის შევიწროებისა და გლეხების იძულებითი კოლექტივიზაციის შეწყვეტა.

ბერიას მოხსენებითი ბარათის საფუძველზე რეაბილიტირებული იქნა ცეკას პრეზიდიუმის წევრის *ლაზარ კაგანოვიჩის* ძმა *მიხაილ მოისეევიჩ კაგანოვიჩი*: მან თავი მოიკლა *ენკავედე*-ს ჯურღმულებში, სადაც ის დაამწყვდიეს *მემარჯვენე-ტროცკისტობის* ცრუ ბრალდებით. სხვათა შორის, ბერიას ასეთ „კეთილშობილურ ჟესტს“ ხელი არ შეუშლია ლაზარ კაგანოვიჩისათვის, შეერთებოდა ბერიას მამხილებელთა გუნდს, ბუნებრივია, მისი დაპატიმრების შემდეგ.

ციინიზმის ერთგვარ გამოხატულებად შეიძლება მივიჩნიოთ, რომ ბერიამ, რომელიც საქართველოში მოღვაწეობისას, 1938 წლამდე, წამების მრავალფეროვანი მეთოდების გამოყენებას ახალისებდა, გამოსცა სსრკ შინაგან საქმეთა მინისტრის ბრძანება დაპატიმრებულთა მიმართ რაიმე სახის ფიზიკური ზემოქმედების გამოყენების (ე. ი. წამების) ასაკრძალავად. იქნებ ბერია გამოსწორების გზაზე იდგა?

რას აპირებდა იგი შემდგომში ?

ლოგიკური გათვლა გვკარნახობს, რომ ის, ალბათ, ფიქრობდა, გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ, თვითონ დაეკავებინა *მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის პოსტი*, რასაც, ალბათ, მოჰყვებოდა უმაღლესი მმართველი ელიტის შეცვლა.

ასეთი ვარაუდის დაშვება ცეკას პრეზიდიუმის სხვა წევრებს არ გაუჭირდებოდათ. ყველას ეშინოდა ბერიასი:

მან ძალიან ბევრი იცოდა თითოეულის შესახებ! ის განწირული იყო. მეტოქე-კოლეგები მხოლოდ მოხერხებულ დროს უცდიდნენ, რომ მათ შორის ყველაზე თავზეხელაღებულს ეთავა შეთქმულების ორგანიზება.

საოცრად ნიჭიერმა ინტრიგანმა ბერიამ ვერ გათვალა, რომ *ნიკიტა ხრუშჩოვი*, რომელსაც ის სერიოზულ მეტოქედ არ აღიქვამდა, მასზე უფრო დიდი ინტრიგანი შეიძლებოდა გამომდგარიყო.

ბერიას წინააღმდეგ შეთქმულების მოწყობისას ხრუშჩოვმა ითამაშა რუსული გენერალიტეტის ნაციონალურ გრძნობებზე – „*კიდევ ერთი არარუსი ქვეყნის სათავეში აღარ გვინდა*!“ თანაც სამხედროებს ყოველთვის ჰქონდათ ზიზღნარევი შიში სახელმწიფო უშიშროების მუშაკების მიმართ.

ხრუშჩოვმა გადმოიბირა მალენკოვიც, რომელმაც არაფერი გააკეთა თავისი „მეგობრის“ გადასარჩენად. 1953 წლის 26 ივნისს ცეკას პრეზიდიუმის სხდომაზე მისულ ბერიას სწორედ მალენკოვმა წარუდგინა ბრალდება, რომ ის ანტისაბჭოთა ელემენტია, ინტრიგანია, შინაგან საქმეთა სამინისტრო ცეკაზე მაღლა დააყენა და დასაპატიმრებელია. პრეზიდიუმის დანარჩენი წევრები ამას დაეთანხმნენ. მეზობელ ოთახში წინასწარ ჩასაფრებული ჯანიანი გენერლები და ოფიცრები მარშალ *გეორგი ჟუკოვის* ხელმძღვანელობით მყისვე შემოცვივდნენ და, სანამ მოსაცდელში მყოფი ბერიას პირადი დაცვა რაიმეს გაიგებდა, ის სხვა ოთახში გაათრიეს. პირადი დაცვა გააუვნებელყვეს, სხვანაირად – დახოცეს. გვიან ღამით ბერია ჩუმად გამოიყვანეს კრემლიდან და არმიის საქალაქო ჰაუპტვახტის სარდაფში ჩაკეტეს, სადაც, მოგვიანებით „გაასამართლეს“.

სახელმწიფო უშიშროების ორგანოების ან მილიციის გამოყენება ბერიას დასაპატიმრებლად შეუძლებელი იყო. მასთან მჭიდროდ დაკავშირებული უშიშროების მაღალჩინოსნები შეფის გასათავისუფლებლად იმოქმედებდნენ თუნდაც საკუთარი ტყავის გადასარჩენად – კრემლის ახალი ხელმძღვანელობა მათთვისაც სასიკვდილო საფრთხეს წარმოადგენდა. მომავალმა ეს დაადასტურა: 1953-1956 წლებში დახვრიტეს ყველა, ვინც ბერიას ერთგულ პირად მიიჩნიეს.

სტალინური მართვის მეთოდები ისევ ძალაში რჩებოდა.

1953 წლის 2 ივლისს სასწრაფოდ მოწვეულ სკკპ ცენტრალური კომიტეტის პლენუმზე ყოფილმა კოლეგებმა დაუსწრებლად წარუდგინეს ბერიას ბრალდებები „მომაკვდინებელი ცოდვების“ ჩადენისათვის. გამომსვლელებმა იცოდნენ, რომ მათი გაკილვის ობიექტი საშიში აღარასოდეს იქნებოდა!

1999 წელს გამოქვეყნდა ამ პლენუმის სრული სტენოგრამა, გამომსვლელთა მიერ ნასწორები ტექსტებითურთ. ამ ისტორიული წყაროს კითხვა მძიმე შთაბეჭდილებას ახდენს: ეს არის დოგმატიზმის, ორპირობის, პირფერობის, პანიკური შიშის, ცილისწამების, აშკარა სიცრუის, ბოღმის, ურთიერთდაბეზღების, ბაქიობის აბსურდული სინთეზი. პლენუმი მოქმედებდა მშიერი მგლების ხროვის ტაქტიკით – ხროვის წაქცეული წევრი უნდა შეიჭამოს!

ბერიას დააბრალეს ყველაფერი, მათ შორის ისიც, რომ ქვეყანაში გაწყდა კარტოფილი; მაღაზიაში არ იყო ხორცი; გაზეთებში შეწყდა დიდი სტალინის მოხსენიება; რომ სტალინის პოპულისტურ და ეკონომიკურად გაუმართლებელ „ფასების შემცირებებს“ თურმე ის კარნახობდა; [წყალბადის იარაღის შემქმნელ] სპეცკომიტეტის თანამშრომლებს უზომოდ აჯილდოებდა; არ მიაწოდებინა ინდოეთისათვის 300 ათასი ტონა ხორბალი; *გოსპლანის* (სახელმწიფო საგეგმო კომიტეტის) ხელმძღვანელებს ვირებს უწოდებდა და სხვ.

ცეკას პრეზიდიუმის წევრები თავიანთ გამოსვლებში აღიარებდნენ *„ბერიასთან ხელიხელჩაკიდებულნი დავდიოდით“, „ვერ შევძელით დროზე გაგვეშიფრა მისი მტრული არსი“, „მასთან მეგობრობისას ვთვალთმაქცობდით“*, *„არ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ის საკითხებს არ წყვეტდა, მაგრამ ამას ყოველთვის ნერვოზულ სიტუაციაში აკეთებდა“* და ა. შ. გამოსვლების ნაწილი მოუმზადებელი ჩანს: პლენუმის ოქმისათვის ყველა გამომსვლელმა სტენოგრამიდან ამოიღო უამრავი თავისივე ნათქვამი, ხოლო მოლოტოვმა თავისი ნახევარსაათიანი სიტყვიდან სულ 3-4 წუთის ნალაპარაკევი ტექსტი დატოვა.

სხვებთან ერთად, პლენუმზე ბერიას მამხილებელი მგზნებარე სიტყვით გამოვიდნენ საქართველოს კომპარტიის ცეკას

პირველი მდივანი *მირცხულავა*, სწორედ ის, ვინც ორიოდე თვის წინ ბერიამ დანიშნა ამ თანამდებობაზე, და 33 წლის განმავლობაში ბერიას უახლოესი მეგობარი, აზერბაიჯანის კომპარტიის ცეკას პირველი მდივანი *მირჯაფარ ბაგიროვი:* ეს უკანასკნელი იფიცებოდა (რა თქმა უნდა, ცრუობდა და ეს მიაძახეს კიდეც!), წლების განმავლობაში ბერია არ მინახავსო. ცოტა ხანში მაინც ორივე მოხსნეს, ბაგიროვი დააპატიმრეს და დახვრიტეს კიდეც.

პლენუმზე ყველამ დაინახა, თუ ვინაა ქვეყნის *ახალი ლიდერი. ნიკიტა ხრუშჩოვი* (ცეკას *პირველი მდივანი* ის იმავე წლის სექტემბერში გახდება) თავის არეულ და ალოგიკურ მოხსენებაში გაბღენძილი ენამჭევრობდა: „მე, სწორედ მე შევძელი *თვით ბერიას* ნეიტრალიზება!“

მალენკოვს, რომელმაც „მეგობარი“ გაწირა, არ გააფრთხილა ის, ახლა საკუთარი „პოლიტიკური სიკვდილისათვის“ უნდა დაეცადა. 1955 წელს ხრუშჩოვმა ის მართლაც გაათავისუფლა მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის თანამდებობიდან, თუმცა ცეკას პრეზიდიუმის წევრად დატოვა. 1957 წელს კი მალენკოვი არა მარტო პრეზიდიუმიდან, კომპარტიიდანაც კი გარიცხეს (იხ. მომდევნო ქვეთავი).

ბერიას მიმართ პლენუმზე წაყენებულ ბრალდებებში ასეთებიც აღმოჩნდა:

„ის უდიერად იხსენიებდა ჩვენს დიდ ბელადსა და მასწავლებელს – სტალინს, მისი სიკვდილის მეორე დღესვე ალაპარაკდა მისი პიროვნების კულტ ზე“;

„მას საჭიროდ მიაჩნდა, რომ ქვეყნის მართვაში კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის ნაცვლად მეტი როლი ჰქონოდა მინისტრთა საბჭოს;“

„აბუჩად იგდებდა პროფკავშირებს და მათ უსაქმურთა ბრბოს უწოდებდა“;

„ცეკასთან შეუთანხმებლად აწერდა ხელს უმნიშვნელოვანეს დოკუმენტებს, რომლებიც წყალბადის ბომბის შექმნას ეხებოდა“;

„ის მომხრე იყო, რომ [იუგოსლავიის ლიდერ] *რევიზიონისტ ტიტოსთან შერიგება მომხდარიყო, ეძმაკაცებოდა მას მიწერ-მოწერაში“; „ის მხარს უჭერდა გერმანიის ორი*

ნაწილის გაერთიანებას და უნდოდა შეექმნა ერთიანი დემოკრატიული გერმანია";

„კაპიტალისტურ ქვეყნებთან ნორმალური ურთიერთობის დამყარებას ესწრაფვოდა, რადგან მათი აგენტი იყო";

„მისი ბრძანებით ჩატარებული [1953 წლის ივნისის] *ამნისტიის შედეგად ბანაკებიდან გამოუშვეს მილიონნახევარი პატიმარი, უმეტესობა – ქურდი-რეციდივისტი";*

„'ექიმი-მკვლელების' საქმის დასრულებით ეს საზიზღარი ინტრიგანი ცდილობდა ხალხში იაფი პოპულარობის მოპოვებას";

„სპეკულირებდა ნაციონალური საკითხით; ეროვნულ რესპუბლიკებს ეპირფერებოდა და რუს ხალხთან მათ წაკიდებას უქმნიდა საფუძველს; ახალისებდა ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტურ ელემენტს; უნდოდა ყველა რესპუბლიკაში შემოეღო ადგილობრივი ორდენები კულტურის მუშაკებისათვის, მაგალითად, აზერბაიჯანში – ნიზამის ორდენი, საქართველოში – რუსთაველის, უკრაინაში – შევჩენკოსი" და ა.შ.

ბრალდებებს, რასაკვირველია, აზვიადებდნენ. მაგრამ თუ ისინი ნაწილობრივ მაინც შეეფერებოდა სიმართლეს, ბერიას „მომაკვდინებელ ცოდვებს" რეფორმირების განზრახვის სუნი ასდიოდა.

1953 წლის 23 დეკემბერს საბჭოთა კავშირის უმაღლესი სასამართლოს სპეციალურ დახურულ სხდომაზე *მხარეების მონაწილეობის გარეშე* (მოქმედებდა 1934 წლის 1 დეკემბრის კანონი) ბერიას ბრალი დასდეს სამშობლოს ღალატში, შეთქმულთა ჯგუფის შექმნაში საბჭოთა სახელმწიფოს დასამხობად, კაპიტალიზმის რესტავრაციისა და ბურჟუაზიის ბატონობის აღდგენის მცდელობაში, საიდუმლო კავშირებში უცხოეთის დაზვერვების აგენტებთან (აგრეთვე, „კონტრრევოლუციონერ ქართველ მენშევიკ-ემიგრანტებთან"!) და ა. შ. საბრალდებო დასკვნის ტექსტი ცეკას პრეზიდიუმში წინასწარ გულდასმით განიხილეს.

სასამართლომ ფაქტობრივად მზა განაჩენი წაუკითხა ბრალდებულებს. ბერია დაუყოვნებლივ დახვრიტეს: ეს გენერალ-პოლკოვნიკმა *ბატიცკიმ* განახორციელა. ბერიას-

თან ერთად დახვრიტეს „ანტისაბჭოთა შეთქმულების მონაწილენი“: ვსევოლოდ მერკულოვი, ვლადიმერ დეკანოზოვი, ბოგდან (ბახჩო) ქობულოვი, სერგო გოგლიძე, პაველ მეშიკი, ლევ ვლოძიმირსკი. „ხალხის მტრების“ ქონება კონფისკაციას ექვემდებარებოდა; მათი ოჯახის წევრებსა და ახლო ნათესავებს აეკრძალათ მოსკოვში, ლენინგრადში, თბილისში, კავკასიასა და ამიერკავკასიაში ცხოვრება: ისინი ციმბირში, ურალსა და ყაზახეთში გადაასახლეს.

ეს იყო *საბჭოთა სტალინური სამართალი*, რომელსაც თავად ბერიაც და მისი დახვრეტილი თანამშრომლებიც ადრე ხალისით ახორციელებდნენ სხვების მიმართ. ახლა „საბჭოთა კანონიერება“ მათვე მოუბრუნდათ.

შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ, თუკი ბერია ხელში ჩაიგდებდა ძალაუფლებას, ის უფრო ეფექტური მენეჯერი იქნებოდა, ვიდრე მისი კოლეგები. ცნობილია საბჭოთა ბირთვული პროექტის მონაწილეთა საერთო აზრი, რომ 1945 წლის 20 აგვისტოდან „*სსრკ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული სპეკკომიტეტის*“ პირველი და ერთადერთი ხელმძღვანელი – ლავრენტი ბერია – უაღრესად წარმატებულად მართავდა საბჭოთა ატომური და წყალბადის ბომბების შექმნის პროექტს. მისი ხელმძღვანელობით შეუქმნეს მოსკოვს საიმედო ჰაერსაწინააღმდეგო სისტემა.

სხვათა შორის, გავლენიან პირთა შორის ერთადერთი, ვინც ბერიას კრიტიკით არ გამოსულა, იყო აკადემიკოსი *იგორ კურჩატოვი*, „საბჭოთა ბირთვული ბომბის მამა“: ის დიდად აფასებდა იმ შრომას, რაც ბერიამ გასწია საბჭოთა „ბირთვული ფარის“ შესაქმნელად.

იმას, რომ დღემდე შეუძლია აჟღარუნოს ბირთვული იარაღი და ხიფათის მოლოდინი შეუქმნას მთელ მსოფლიოს, რუსეთი დიდად უნდა უმადლოდეს ბერიასაც.

ჰიპოთეტური „გაბელადების“ შემთხვევაში ბერია საბჭოთა ხელისუფლებას, ერთპარტიულობასა და საპოლიციო მეთოდებს ვერ შეელეოდა: რეჟიმი იყო ასეთი! ლიბერალურ რეფორმებს ბერია ვერ განახორციელებდა, რადგან ნებისმიერი ლიბერალიზაცია ტოტალიტარულ რეჟიმს დაღუპავდა: ეს დაამტკიცა გორბაჩოვის „პერესტროიკამ“ 1985 წლიდან.

ეს რეტროსპექტული ვარაუდებია: რეალურად ასეთი არაფერი მომხდარა.

ნებისმიერ შემთხვევაში, საბჭოთა კავშირს, საბოლოოდ, მაინც დაშლა ეწერა, ისე, როგორც ყველა მრავალეროვან იმპერიას, რომელიც ხალხების კონსენსუსით არ შექმნილა.

შესადარებელ მაგალითად გამოდგება სოციალისტური იუგოსლავია, რომელსაც პრაგმატულად მოაზროვნე და ნებისყოფიანი *მარშალი ტიტო* ერთპიროვნულად მართავდა ქვეყანაში ერთადერთი კომუნისტური პარტიის მეშვეობით. მის დროს იუგოსლავიაში „ერთაშორისი მშვიდობის“ მსგავსი რამ სუფევდა; დაინერგა საბაზრო ეკონომიკის ელემენტები; სხვა სოციალისტურ ქვეყნებთან შედარებით მეტი მატერიალური კეთილდღეობა შეიქმნა. ტიტოს სიკვდილის შემდეგ კი მაინც ლოგიკური შედეგი მივიღეთ: ერთმანეთის მიმართ არცთუ ძმურად განწყობილი მრავალი ეთნოსით დასახლებული იუგოსლავია დაიშალა (იხ. თავი XIV).